

К. П. Чорна, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарського,
трудового права та цивільно-правових дисциплін
Інституту права імені Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом

ЛІБЕРАЛЬНА ІДЕЯ В ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті подано аналіз особливостей імплементації ліберальної ідеї на українських пострадянських теренах: описано ймовірність ризиків ліберального стилю в управлінні державними процесами, досліджено історію національного лібералізму та його вплив на формування урядування в українських теренах, здійснено порівняльну характеристику класичного лібералізму з основами національних ідеологій, зокрема українського консерватизму; висвітлено зміст, принципи культивування та наслідки лібералізації суспільства «знизу». Особливу увагу приділено поєднанню західних і національних цінностей – формуванню сучасного національного неолібералізму, який передбачає орієнтацію на синтез природного права і традиційної моралі. У дослідженні детально проаналізовано їх історичне значення та роль у подальшому державному будівництві.

Ключові слова: лібералізм, легітимність, ліберальний стиль, імплементація, консерватизм, національна ідея, пасіонарність.

K. P. Chorna. Liberal idea in public government activities: challenges for Ukraine

The proposed article provides an analysis of the peculiarities of implementation liberal idea in the Ukrainian post-Soviet territories: the likelihood of liberal style risks in the management of state processes is described, the history of national liberalism and its influence on the formation of governance in Ukrainian territory, a comparative description of classical liberalism with the bases of other national ideologies (in particular, with Ukrainian conservatism); The content, principles of cultivation and consequences of society's liberalization from below are highlighted.

The study compares the ideological foundations of liberalism with the main postulates of democracy, emphasizes the urgent need for the participation of the masses in political processes, analyzes the risks of transferring Western liberal values to the national background, as well as the possibilities of replacing European achievements in the field of individual freedom with pseudo-liberal ideological distortions characteristic of post-postititarian regimes .

Particular attention is paid to the combination of Western and national values – the formation of modern national neoliberalism, which involves an orientation on the synthesis of natural law and traditional morality, and the process of formation of which began actually in the era of the late modern times: here are analyzed the main stages of its development, the historical significance for the legitimization of national power in Ukrainian territories, the role of Ukrainian archetypal pursuit of freedoms and freedoms, national peculiarities of manifestations of a liberal style in management.

The article proves the necessity of further liberalization not only in the system of macroeconomic and social strategy of Ukraine, but also, above all, in the system of public administration, since this is a prerequisite for further construction in the Eurointegration vector that envisages an orientation towards a socio-economic model a state capable of ensuring the free development of a person and the realization of all of its interests and needs.

Key words: liberalism, legitimacy, liberal style, implementation, conservatism, national idea, passionarity.

Постановка проблеми. На сучасному етапі національного будівництва ідеологія лібералізму проникла на українські терени і завоювала певні позиції навіть в органах вищої законо-

© К. П. Чорна, 2019

давчої влади. Ліберальну ідею взяли на озброєння декілька політичних партій, чимало громадських організацій та неформальних об'єднань. На сторінках наукових видань дедалі частіше ведуться дискусії про використання її у планах державотворення, оскільки ця ідея є провідною у політиці європейських країн, які стали орієнтирами для подальшого національного поступу. Проте культивування ліберального державно-управлінського стилю на посттоталітарних просторах провадиться повільно і непослідовно, оскільки не лише влада, але й частина соціуму вбачає у ній нетрадиційні ідеали, здатні послабити не лише культурний і соціально-економічний фундамент української національної будови. З огляду на це необхідними є сьогодні наукові обґрунтування зусиль соціуму імплементувати у власному середовищі постмодерністські соціальні підвалини лібералізму як необхідну умову подальшого просування національної ідеї, оскільки саме така синергетична єдність може забезпечити найвищий рівень суспільних відносин у сучасній справедливій державі, побудованій на синтезі права і моралі [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття побудована на аналізі праць сучасних провідних науковців: американського та британського правознавця-апологета неоліберальної ідеї Р. Дворкіна [1], французького соціолога П. Бурд'є [10]; у ній проаналізовано оцінку ліберальних тенденцій на українських теренах, здійснену українським істориком-класиком М. Драгомановим [7], а також широко використано роботи сучасного українського вченого-філософа М. Поповича [3; 8]. У дослідженні проаналізовано нові дані у галузі євроінтеграції, наведені сучасними політологами [2; 5; 6]; висновки підкріплюються матеріалами української енциклопедії [4] та матеріалами загальних аналітичних оглядів із питань державно-управлінської діяльності.

Мета статті:

- висвітлити роль ідеології лібералізму у процесі історичного формування українського суспільства та системи державного керівництва;
- розкрити зміст сучасного європейського лібералізму та специфіку його впливу на українські управлінські інститути;
- проаналізувати суть української ліберальної ідеї та її національні особливості;
- визначити роль держави і соціуму у культивуванні досліджуваної ідеології та порівняти методологічні можливості влади і суспільства;
- дослідити сучасні особливості прояву лібералізму на українських теренах і перспективи їх розвитку у контексті подальшого національного будівництва.

Виклад основного матеріалу. Останнє десятиліття у Європі – період драматичних глибоких суперечностей, які розхитують міцні підвалини молодого Європейського Союзу. Загострення соціальних протестів у деяких розвинутих країнах (Німеччина, Великобританія), яке спричинене потоками біженців; поглиблення традиційного соціально-культурного конфлікту між двома світами – християнським та ісламським (Франція, Німеччина); процес стирання кордонів і водночас справжні національні спалахи (Іспанія, Шотландія); реальне або міфічне протистояння США і Росії, яке диктує нові правила міжнародного співіснування – усе це посприяло ускладненню європейської інтеграції України [2]. І, звичайно ж, найбільшою загрозою для цього процесу є гібридна війна на сході України, затіяна державою-сусідом (варто лише згадати про вплив кремлівської пропаганди на результати нідерландського референдуму, під час якого жителі країни проголосували проти інтеграції України у європейське співтовариство), або про панамський скандал, який був роздмуханий тими ж пропагандистами як неабияка сенсація світового масштабу (а втім, подібні, хоч і поодинокі, явища спостерігаються щоденно чи не в кожній розвинутій європейській країні, де фактично подолана корупція). Аналогічні події спричиняють протести всередині частини соціуму, яка закликає повернутися до тоталітаризму в управлінні.

Проте є також інші причини – значно глибші, більш латентні, а тому й більш небезпечні. Дедалі частіше в українському політикумі обговорюються тенденції щодо побудови громадянського суспільства і у світлі цього – проблеми свободи людини, безпеки її особистості та власності, реалізації природних прав тощо. Ці питання в національній історії зазнавали «смерті у фундаменті», оскільки з огляду на столітнє підневільне становище та залежність від держав-сусідів ліберальна ідея на українських теренах була міфом, у кращому разі – незначною частиною соціалістичних або консервативних програм. Проте «лібералізм помер – нехай живе лібералізм»: сьогодні він оживає у Європі у вигляді рухів і протестів, коаліцій і соціальних погроз – боротьби народних мас за реальні або уявні права людини [3].

Щодо України, то її ліберальний досвід в управлінні вважається незначним, тому що ліберальні партії тут ніколи не мали підтримки електорату, і навіть сама назва ідеології зумовлює протест і «лівих», і «правих сил». Утім, так було завжди – варто лише згадати політичну долю Конституції 1710 року, програми партій проросійських кадетів або пропольських націонал-демократів (початок XX століття), демократично-правові засади діяльності національної еліти у роки першої української революції: ці сили, незважаючи на демократичні, популярні серед еліт і затребувані соціумом гасла, переслідувалися і офіційною владою, і її ворогами, а їх українські лідери найчастіше перебували в еміграції за будь-яких режимів [4].

Заради історичної правди варто зауважити, що чинні в Україні режими декларували свободу особистості лише офіційно, а де-факто відбувалося жорстке протистояння «чужим» ідеалам (і знову – не лише влади, але й соціуму, наляканого цим «злочинним явищем» – лібералізмом). До деякої міри оголошення лібералами видатних представників національної еліти, як-от Т. Шевченка, В. Антоновича, М. Грушевського, І. Франка, можна вважати лише припущенням, оскільки у них ліберальна ідея ототожнювалась з національною [5]. А та частина українського соціуму, яка була вихована у радянські часи радянською ж авторитарною культурою, до сьогодні готова всотувати і поширювати у суспільстві стереотипи, нав'язані інформаційним складником цього протистояння, тому що для неї все частіше відчувається вакуум там, де поколіннями зберігалися усталені радянські теорії та уявлення. Досить часто навіть серед інтелектуальної еліти побуває думка, що з поширенням європейських традицій в урядуванні руйнуються українські ціннісні догми, а такі фундаментальні для стабільного розвитку нашої держави поняття, як «консерватизм», «соціальне суспільство», «християнське милосердя», втрачають свою внутрішню визначеність у зв'язку з ідейною кризою кожного з цих явищ у більшості європейських країн світу [6].

Чи ж насправді є соціальна, культурна, духовна загрози для становлення української державності, для побудови громадянського суспільства, для орієнтації на Людину, її духовну культуру і соціальний статус у разі застосування ліберальної ідеології в управлінні державою? Чи здатна національно свідомо, високоосвічена, компетентна, творча особистість бездумно впускати у власне життя явища, чужі і шкідливі для себе, тим більше, якщо вона має активну за формою та моральну за змістом життєву позицію? Чи здатний хтось «морально розкласти» український соціум, і які ж вони насправді, істинні європейські цінності? Адже, на думку багатьох науковців – прихильників ліберальних течій, лібералізм не руйнує, «а лише творить вищий порядок у державі» [7].

Пересічний український громадянин справжніми європейськими цінностями вважає гідну оплату праці, високу пенсію, зручні утилітарні послуги та інші соціальні блага, які викликають бажання жити і працювати в Європі. Але він, перебуваючи під пропагандистським натиском і донині нав'язуваної радянщини, часто не усвідомлює, що соціальні і культурні процеси, які відбуваються нині в європейських країнах, з покращанням економічного становища громадян, зі всебічною модернізацією соціальної сфери, з гуманізацією освіти,

з посиленням відповідальності влади за поширення негативних явищ серед молоді – усе це результат пасіонарної активності соціумів, участі громадськості у державному управлінні. Скрізь, особливо у країнах, де суспільство живе за лозунгом «Усе для щастя людини» – у Фінляндії, у Швеції і навіть у відверто ліберальній Голландії, держава рішуче контролює рівень поширення асоціальних явищ у суспільстві, запобігає можливим проблемам, створює умови для контролю громадськістю соціальної сфери, впроваджує найновітніші технології освіти і виховання, які закликають суспільство відмовлятися від використання, наприклад, дозволених, але сумнівних благ на кшталт наркотичних речовин або антирелігійних, анти-моральних ідей.

В основі економічного та соціального процвітання «старої» Європи лежить, перш за все, висока духовна культура, створювана століттями цивілізація, і саме Європа зробила сучасний світ таким, яким він є, саме тут були закладені не лише підвалини сучасного державництва, громадянського суспільства, ефективної ринкової економіки, системи соціальної справедливості, але й традиції високої духовності, яка багато століть служила взірцем для світу і яка вистоїть навіть під натиском найновіших постмодерністських антигуманних тенденцій у соціально-побутовій і духовній культурі [8]. Отже, ліберальний стиль в управлінні не означає тут всездозволеність, відсутність контролю або кризи владних інститутів, а, навпаки, сприяє легітимізації владних інститутів.

Отже, ментальна «українсько-європейська» проблематика полягає, перш за все, у тому, що радикальні зміни в українському суспільстві відчутно загострили проблему інтеграції особистості у новітнє суспільство – цей процес відбувається на тлі зіткнення ціннісних світів. Протягом останніх років оголошені в країні реформи відбуваються повільно і непослідовно, а їх перевагами може скористатись лише незначна частина населення. Трансформаційний процес викликав широкий спектр соціальних змін, призвівши до війни і поглибивши зубожіння і маргіналізацію. І саме звідси родом страх змін у суспільних нормах і моралі, і саме цей необґрунтований страх найбільше впливає на метушню деякої частини українства між Сходом і Заходом. І навіть досвід країн Східної Європи, які досягли успіху у своїх реформах завдяки залученню до системи європейських цінностей, не може змінити радянську ментальність ворогів інтеграції. Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Болгарія, Румунія – усі ці країни стали частиною європейського світу завдяки тому, що змогли визначити свою ідентичність, свою позицію у світі як європейські країни, не побоювшись «згубного для держави злочинного лібералізму» [9].

Наша держава зможе відбутися як європейська не лише за умови зміни стилю керівництва нею, а лише у разі, якщо її вільні громадяни приймуть концепції особистої свободи, почуття власної гідності, свободи слова, загальних прав людини, релігійної терпимості, недоторканності особистого життя, приватної власності, вільного ринку, рівності, правової держави, прозорості уряду, обмежень на державну владу, верховної влади народу, самовизначення нації, – так, як прийняли вказані цінності такі відмінні від західноєвропейських (рівнем економічного благополуччя) країни, як Словенія, Кіпр, Уругвай або Тайвань, і досвід їх реформ уже вкотре доводить, що ліберальна європейська ідея покликана не руйнувати, а зміцнювати підвалини української державності, поєднавши загальні демократичні досягнення людства з національними традиціями суспільного розвитку та державотворення.

Висновки. Європейська та американська ліберальна загроза насправді є міфом, оскільки на українських теренах законодавчо пропагувалися справжні ліберальні цінності ще з початку XVIII століття, а елементи ліберального стилю в урядуванні лише сприяли легітимізації національної влади, бо спиралися на волю національних еліт і на народні потреби (а це означає, що вони завжди були на часі). І сьогодні в країні, де 100 відсотків національних ба-

гатств належать 3 відсоткам її жителів, де статки еліти традиційно продовжують будуватися на експропріації чужої власності та експлуатації чужої праці, де держава працює на власну могутність, а не на безпеку та волю громадянина – у такій країні гостро відчувається дефіцит саме ліберальної ідеї, яка, перш за все, має полягати у задоволенні найприроднішого права кожної особи – права самостійно розпоряджатися власним життям [10].

Оскільки владні механізми в Україні нездатні культивувати це шляхом «згори», то суспільство продукує їх «знизу» – так появляются органи громадського контролю, волонтерські та мистецькі рухи, союзи підприємців, екологічні організації, ОСББ, неформальні об'єднання і клуби за інтересами – усе те, що є невіддільною частиною як соціального, так і правового суспільства. Без наукової ідентифікації термінології, без поширення офіційної ідеології та фактично без реальної імплементації і контролю з боку держави в Україну поступово проникають реальні ліберальні цінності, доповнені національним складником: класичне природне прагнення вільностей і свобод, доповнене (або й обмежене) національними культурними, духовними, етичними традиціями, і це – єдиний фактор, здатний посприяти побудові найефективнішої для особи системи державного управління.

Список використаних джерел:

1. Дворкін Р. Ліберальна концепція рівності. *Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза* : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наукове товариство ім. В'ячеслава Липинського. 2-е вид., перероб. Київ : Простір ; Київ : Смолоскип, 2009. С. 825-848.
2. Батаренко А. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. 2014. № 1. 36 с.
3. Попович М. Лібералізм – явище не українське. *Газета «День»* від 1 квітня 2019 року. URL: <https://day.kyiv.ua> (дата звернення: 01.04. 2019).
4. Бойко О. Конституційно-демократична партія (кадети). *Енциклопедія історії України* : Т. 5: Кон-Кю / редкол. : В. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2008. 568 с.
5. Зоронкова В., Ясир И. Зарождение и эволюция либерализма в Украине в XIX – нач. XX века. Донецк, 1993.
6. Філоненко Р. Україна – ЄС: Остаточний вибір засад розвитку держави. *Віче*. Київ, 2007. № 9-10. С. 45, 47.
7. Драгоманов М. Вибране. Київ, 1991. С. 469.
8. Попович М. Лібералізм. *Політична енциклопедія* / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 84 с.
9. Малик Я., Киричук О., Залуцький І. Європейський Союз. Львів, 2006. 44 с.
10. Бурдье П. Сутність неолібералізму. *Спільне*. URL: <https://commons.com.ua> (дата звернення: 29.03. 2019).

References:

1. Dvorkin R. (2009), *Liberalna kontseptsia rivnosti* [Liberal Concept of Equality]. *Liberalizm. Liberalna tradytsiia politychnoho myslennia vid Dzhona Lokka do Dzhona Roulza* [Liberal tradition of political thinking from John Locke to John Rawls], Anthology compiled by O. Protsenko, V. Lisovyi; Scientific Society named after them Vyacheslav Lipinsky. (2nd ed., rew.). Kyiv : Prostir; Smoloskyp. P. 825-848 [Ukraine].
2. Batarenko A. (2014), *Problemy ta perspektyvy yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy* [Problems and Prospects of European Integration of Ukraine], journal *Naukovyi visnyk Instytutu mizhn-*

arodnykh vidnosyn NAU [Scientific Bulletin of the Institute of International Relations of the NAU]. No. 1. P. 34-37 [Ukraine].

3. Popovych M. (2019, April 1), *Liberalizm – yavnyshche ne ukrainske* [Liberalism is not a Ukrainian phenomenon]. Newspaper Den [Day]. URL: <https://day.kyiv> [Ukraine].

4. Boiko O. (2008). *Konstytutsiino-Demokratychna Partiiia (kadety)* [Constitutional-Democratic Party (Cadets)], *Entsyklopediia istorii Ukrainy* : T. 5: Kon-Kiu [Encyclopedia of the history of Ukraine: Vols. 5: Kon-Kiu], Eds. by V.A. Smolii, et al., NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv : Naukova dumka, 568 p. [Ukraine].

5. Voronkova V., Yasir I. (1993), *Zarozhdenie i evolyutsiya liberalizma v Ukraine v XIX – nach. XX veka* [The origin and evolution of liberalism in Ukraine in the 19th – beg. of 20th century]. Donetsk. 143 p. [Ukraine].

6. Filonenko R. (2007), *Ukraina – YeS: Ostatochnyi vybir zasad rozvytku derzhavy* [Ukraine – EU: The final choice of the fundamentals of state development]. Journal *Viche* [Veche]. No. 9-10. P. 45-47. [Ukraine].

7. Drahomanov M. (1991), *Vybrane* [Selected]. Kyiv. 469 p. [Ukraine].

8. Popovych M. (2011), *Liberalizm* [Liberalism], *Politychna entsyklopediia* [Political Encyclopedia], Eds. by Yu. Levenets, Yu. Shapoval, et. al. Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo. 84 p. [Ukraine].

9. Malyk Ya., Kyrychuk O., Zalutskyi I. (2006), *Yevropeiskyi Soiuz* [European Union]. Lviv. 44 p. [Ukraine].

10. Bourdieu P. (n.d.), *Sutnist neoliberalizmu* [The essence of neoliberalism], *Spilne* [Commons], official site. URL: <https://commons.com.ua> [Ukraine].